

№4

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

ILMIY ELEKTRON JURNALI

ISSN: 2181-3965
VOLUME 5
TOSHKENT 2026

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

To‘lqin Zakirovich Teshabayev – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma‘naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta‘lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne‘matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymurotov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qongratbay Avezimbetovich – texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputati

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta‘lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu‘min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti professori (Malayziya qirolligi)

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo'yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo'rayev Abdug'affor Safarovich – Termez agrotexnologiyalar va Innovatsion rivojlanish instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich – Farg'ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug'bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasini professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo'rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o'g'li – mas'ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali

23.11.2022-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№R-566966** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№049864**

MUNDARIJA			
1.	Ollokulova Feruza Mansurovna	Uzoq muddatli davrda davlat-xususiy sheriklik rivojlanishning muqobil ssenariylari	7
2.	Умарова Зумрад Низомиддин кизи	Консолидациялашган молиявий ҳисоботларни тузиш: таъминлар, усуллар ва замонавий ёндашувлар	13
3.	Sayipov Begzod Rahimovich	Valyuta kursi va mehnat bozori barqarorligi o'rtasidagi makroiqtisodiy muvozanatni ta'minlashda monetar siyosatning roli	25
4.	Sharipov G'ulomjon Qarshi o'g'li	Qashqadaryo viloyatida yashil iqtisodiyot rivojlanishining zamonaviy holati va rivojlanish istiqbollari	32
5.	Кабилова Шахноза Жураевна	Организационно-управленческий механизм развития сферы услуг в малом бизнесе (на примере Кашкадарьинской области)	38
6.	Xamdamov Sardor Farmon o'g'li	Davlat xaridlarini moliyaviy tartibga solishning xorijiy tajribasi va undan milliy amaliyotda foydalanish imkoniyatlari	43
7.	Primkulova Zilola Abrorovna	Xususiy tibbiyot tashkilotlarida xarajatlar buxgalteriya hisobini takomillashtirishning nazariy asoslari	48
8.	Kilichev Alisher Akramovich	Mavsumiy ishlab chiqarishni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning xorijiy tajribasi va undan O'zbekistonda foydalanish imkoniyatlari	52
9.	Vaisov Dilshod Ibodullayevich	Xorijiy amaliyotda kichik biznes subyektlari moliyaviy raqobatbardoshligini rivojlantirishning integratsiyalashgan institutsional yondashuvlari	57
10.	Nematullayev Hamidullo Azizillo o'g'li	Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobini transformatsiyalash va MHXSga o'tish istiqbollari	65
11.	Мурадов Бахром Акрамжанович	Темир йўл соҳасида инновацион инфратузилмани ривожлантириш механизмлари	72
12.	Адилов Рустам	Модели кредитного скоринга на основе больших данных: влияние на рост выручки финтех-компаний	78
13.	Kenjayev Ikrom Ergashboyevich	Investitsiya muhitini qulaylashtirish orqali hududiy investitsiya mexanizmini faollashtirish	84
14.	Саттаров Тулкин Абдихалилович	Ишлаб чиқариш харажатларининг корхоналар молиявий ҳолатига таъсири	92
15.	Kholikov Khamidulla	The current state of government securities market operations in Uzbekistan's financial market and existing problems	101
16.	Mahmudov Fayzulla Murodullayevich	Mintaqa iqtisodiy rivojlanishida ijtimoiy soha tashkilotlari faoliyatining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish	113
17.	Uralov Farruh Abdurazzoqovich	Hududiy sanoat klasterlarini rivojlantirish strategiyasining baholanishi	119
18.	Anvarova Lobarxon Sherzod qizi	Big Data va analitik platformalar asosida qaror qabul qilish tizimini rivojlantirish	125
19.	Tojimurodov Shohzod	Mamlkat aholisining bank kreditlari bo'yicha qarz yuki tahlili va uni optimallashtirish yo'llari	131
20.	Doniyev Shahob O'tkir o'g'li	Iqtisodiy rivojlanish jarayonlarida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning tutgan roli hamda ahamiyati	137
21.	Razikova Nozima Erkin qizi	Biznes subyektlarini moliyalashtirish asosida aholi bandligini ta'minlash	142
22.	Назарова Дияра	Совершенствование цифровых подходов к оценке кредитоспособности хозяйствующих субъектов в коммерческих банках Республики Узбекистан	153
23.	Mirmahmudova Xusniddinovna	O'zbekiston kapital bozorida sukukka institutsional investorlarni jalb etish istiqbollari	160

24.	Djamalov G‘ofir Oribjanovich	Bank aktivlari sifatini oshirishda muammoli qarzlar va garov ta‘minotini boshqarish usullari	167
25.	Vaxabov Bobur Alisherovich	Raqamli to‘lov infratuzilmasida moliyaviy xatarlarni boshqarish va axborot xavfsizligini ta‘minlash mexanizmlari	179
26.	Abdurazakov Shavkat Shokirdjanovich	Turizm klasterlari faoliyatini moliyaviy va soliq mexanizmlari orqali iqtisodiy rag‘batlantirishni takomillashtirish	191
27.	Qurbanov Ulug‘bek Erkinovich	Raqamli iqtisodiyot sharoitida aholi daromadlarini boshqarish mexanizmlari	202
28.	Salomov Abdusalom Ismatovich	Hududiy infratuzilma ta‘minotiga “Yashil” standartlarni joriy etish yo‘llari	207
29.	Орипов Ильхом Абдуллаевич	Проблемы формирования национальной системы зеленого финансирования в странах с переходной экономикой	214
30.	Tulyaganov Kudratilla Asatullayevich	O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini transformatsiya qilishning ustuvor yo‘nalishlari	225
31.	Abduraxmanova Muqaddas Toxtasinovna	Temir yo‘l transporti korxonalarida ekologik-iqtisodiy samaradorlikni yuksaltirishning tashkiliy-iqtisodiy va innovatsion mexanizmlari	232
32.	Uralov Elshod Sirojiddin o‘g‘li	Mintaqalarda institutsional-iqtisodiy hamkorlikning shakllari va rivojlanish xususiyatlari	240
33.	Qodirov Bahodir Qudratovich	Bevosita soliq solishni optimallashtirish va yashillashtirish masalalari	245
34.	Agabekyan Roza Samvelovna	O‘zbekistonda loyihaviy moliyalashtirish asosida investitsiya resurslarini jalb qilish mexanizmini takomillashtirish	251
35.	Ерманова Камила Рустамовна	Цифровые финансовые инструменты в системе финансирования креативных индустрий: переоценка возможностей и ограничений	258
36.	Fayziyeva Muyassarzoda Xancharovna	Raqamli moliyaviy xizmatlar samaradorligini baholash metodlarining rivojlanish bosqichlari	267
37.	Kalandarov Jamolbek Ravshonovich	O‘zbekistonda mikro, kichik va o‘rta biznesni kreditlash dinamikasi: 2026 yil yarim yillik natijalari va Silk Road Finance & Technology forum kontekstidagi tahlil	274
38.	Ergashev Rustam Rajabovich	Ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirishning huquqiy boshqaruv arxitekturasini takomillashtirish	280
39.	Sulaymonov Iskandar Boxodir o‘g‘li	Venchur kapital jalb etish samaradorligi indeksi (VKJSI): davlat va xususiy kapital multiplikativ samaradorligini baholash modeli	287
40.	Toshpo‘latov Shohruh Sobirjon o‘g‘li	Milliy iqtisodiyotda ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishning institutsional asoslari va moliyaviy mexanizmlarini takomillashtirish	294

**MILLIY IQTISODIYOTDA IJTIMOIIY HIMOYA TIZIMINI
MOLIYALASHTIRISHNING INSTITUTSIONAL ASOSLARI VA MOLIYAVIY
MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH**

Toshpo‘latov Shohruh Sobirjon o‘g‘li

*O‘zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi mustaqil tadqiqotchisi*

Email: shohruh.toshpulatov@tsue.uz

ORCID: 0009-0002-2153-0003

Annotatsiya. Mazkur maqolada milliy iqtisodiyotda ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishning institutsional asoslari va moliyaviy mexanizmlari, ularning shakllanish tamoyillari, moliyaviy resurslar manbalari hamda samarali boshqarish imkoniyatlari tizimli yondashuv asosida tadqiq etilgan. Tadqiqotda ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy barqarorligini ta’minlashda davlat byudjeti, ijtimoiy sug‘urta badallari, byudjetdan tashqari jamg‘armalar, ish beruvchilar va fuqarolar mablag‘lari hamda xalqaro moliyaviy resurslarning o‘rni tahlil qilinib, institutsional subyektlar o‘rtasidagi muvofiqlik va moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligi asosiy mezonlar sifatida baholangan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, moliyalashtirish, moliyaviy mexanizm, institutsional asoslar, davlat byudjeti, ijtimoiy sug‘urta, pensiya ta’minoti, ijtimoiy nafaqa, moliyaviy barqarorlik, moliyaviy resurslar, manzilli moliyalashtirish, raqamli boshqaruv.

**ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ
ФИНАНСОВЫХ МЕХАНИЗМОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ
СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ**

Тошпулатов Шохрух Собиржон угли

*Независимый исследователь Банковско-финансовой академии
Республики Узбекистан*

Email: shohruh.toshpulatov@tsue.uz

ORCID: 0009-0002-2153-0003

Аннотация. В данной статье на основе системного подхода исследуются институциональные основы и финансовые механизмы финансирования системы социальной защиты в национальной экономике, принципы их формирования, источники финансовых ресурсов и возможности их эффективного управления. В исследовании проанализирована роль государственного бюджета, взносов на социальное страхование, внебюджетных фондов, средств работодателей и граждан, а также международных финансовых ресурсов в обеспечении финансовой устойчивости системы социальной защиты. В качестве основных критериев оценки рассмотрены согласованность деятельности институциональных субъектов и эффективность использования финансовых ресурсов.

Ключевые слова: социальная защита, финансирование, финансовый механизм, институциональные основы, государственный бюджет, социальное страхование, пенсионное обеспечение, социальные пособия, финансовая устойчивость, финансовые ресурсы, адресное финансирование, цифровое управление.

**INSTITUTIONAL FOUNDATIONS AND IMPROVEMENT OF FINANCIAL
MECHANISMS FOR FINANCING THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM IN THE
NATIONAL ECONOMY**

Toshpulatov Shohruh Sobirjon ugli

Independent Researcher at the Banking and

Finance Academy of the Republic of Uzbekistan

Email: shohruh.toshpulatov@tsue.uz

ORCID: 0009-0002-2153-0003

Abstract. *This article examines, through a systematic approach, the institutional foundations and financial mechanisms for financing the social protection system in the national economy, including the principles of their formation, sources of financial resources, and opportunities for their effective management. The study analyzes the role of the state budget, social insurance contributions, extra-budgetary funds, resources of employers and citizens, and international financial resources in ensuring the financial sustainability of the social protection system. Coordination among institutional actors and the efficiency of financial resource utilization are assessed as the key evaluation criteria.*

Key words: *social protection, financing, financial mechanism, institutional foundations, state budget, social insurance, pension provision, social benefits, financial sustainability, financial resources, targeted financing, digital management.*

Kirish

Milliy iqtisodiyotning tarkibiy transformatsiyasi, demografik jarayonlarning jadallashuvi, mehnat bozoridagi institutsional o'zgarishlar hamda aholi ijtimoiy ehtiyojlarining differensiallashuvi sharoitida ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash davlat iqtisodiy siyosatining strategik vazifalaridan biriga aylanmoqda. Mazkur tizimning samaradorligi faqatgina ijtimoiy transfertlar hajmi yoki davlat tomonidan ajratilayotgan budjet mablag'larining miqdori bilan emas, balki moliyaviy resurslarni shakllantirish, konsolidatsiya qilish, taqsimlash va qayta taqsimlash jarayonlarining institutsional jihatdan qay darajada muvofiqlashtirilganligi bilan ham belgilanadi. Xalqaro mehnat tashkilotining (XMT) World Social Protection Report 2024–26 hisobotiga ko'ra, 2023-yilda dunyo aholisining 52,4 foizi kamida bitta ijtimoiy himoya nafaqasi bilan samarali qamrab olingan bo'lib, mazkur ko'rsatkich 2015-yildagi 42,8 foizga nisbatan 9,6 foiz bandga oshganiga qaramay, jahon aholisining 47,6 foizi yoki 3,8 mlrd nafarga yaqin kishi hali ham hech qanday ijtimoiy himoya kafolatiga ega emas. Daromad guruhlari kesimida mazkur tafovut yanada yaqqol namoyon bo'lib, yuqori daromadli mamlakatlarda ijtimoiy himoya bilan qamrov 85,9 foiz, yuqori o'rta daromadli mamlakatlarda 71,2 foiz, quyi o'rta daromadli mamlakatlarda 32,4 foiz, past daromadli mamlakatlarda esa atigi 9,7 foizni tashkil etgan[1]. Ijtimoiy himoya xarajatlarining o'sib borishi bir tomondan aholining ijtimoiy farovonligini qo'llab-quvvatlash zaruratini ifodalasa, ikkinchi tomondan davlat moliyasining uzoq muddatli barqarorligi va fiskal imkoniyatlari bilan ushbu xarajatlar o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlash masalasini kun tartibiga olib chiqadi. Ayniqsa, iqtisodiy sikllarning beqarorligi, inflyatsion bosim, bandlik tarkibidagi o'zgarishlar va aholining turli ijtimoiy guruhlari o'rtasidagi daromadlar tafovutining saqlanib qolishi ijtimoiy himoya moliyaviy mexanizmlarining moslashuvchanligi va antitsiklik xususiyatlarini kuchaytirishni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy himoyani moliyalashtirishni davlat budjetining alohida xarajat yo'nalishi sifatida emas, balki davlat moliyasi, ijtimoiy sug'urta, mehnat bozori va ijtimoiy xizmatlar tizimini o'zaro bog'lovchi kompleks institutsional mexanizm sifatida tadqiq etish ilmiy jihatdan muhimdir. Moliyaviy resurslarning yetarliligi bilan bir qatorda ularning manzilliligi, qayta taqsimlash samaradorligi, fiskal barqarorligi va ijtimoiy natijadorligi zamonaviy ijtimoiy himoya modelining sifat ko'rsatkichlarini belgilovchi asosiy mezonlar sifatida namoyon bo'lmoqda. Binobarin, milliy iqtisodiyotda ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishning institutsional asoslari va moliyaviy mexanizmlarini takomillashtirish masalasi iqtisodiy o'sishning inklyuzivligini ta'minlash hamda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash bilan bevosita bog'liq bo'lgan dolzarb ilmiy muammolardan biridir.

Jahon bankining State of Social Protection Report 2025 ma'lumotlari ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy parametrlarini boshqa metodologik yondashuv asosida baholab, mamlakatlarda ijtimoiy himoya dasturlariga o'rtacha YAIMning 5,3 foizi sarflanishini ko'rsatadi,

shu bilan birga yuqori daromadli mamlakatlarda mazkur xarajatlarning YAIMga nisbati past daromadli mamlakatlarga qaraganda 5,3 baravar yuqori ekanligi aniqlangan. Bundan tashqari, aholi jon boshiga hisoblangan ijtimoiy himoya xarajatlari bo'yicha yuqori daromadli mamlakatlar va past daromadli mamlakatlar o'rtasidagi tafovut 85,8 baravarni tashkil etishi moliyaviy resurslarning nafaqat miqdori, balki ularning aholi ehtiyojlariga nisbatan real xarid qobiliyati ham ijtimoiy himoya natijadorligini belgilashini anglatadi[2].

Ijtimoiy himoya tizimining institutsional tabiatini anglashda, avvalo, mazkur sohada moliyaviy munosabatlarni tartibga soluvchi institutlar tarkibi, ularning vakolatlari va o'zaro funksional aloqalarini aniqlash alohida metodologik ahamiyat kasb etadi. Davlat budjeti, maqsadli jamg'armalar, ijtimoiy sug'urta institutlari, mahalliy moliya organlari, ish beruvchilar, tijorat va nodavlat tashkilotlari hamda fuqarolarning moliyaviy ishtiroki ijtimoiy himoya tizimining resurs bazasini shakllantiruvchi institutsional subyektlar sifatida qaralishi mumkin. Ushbu subyektlar o'rtasidagi vakolatlarining aniq taqsimlanishi, moliyaviy majburiyatlarning belgilanishi va javobgarlik mexanizmlarining shakllantirilishi ijtimoiy himoya xarajatlarning takroriy moliyalashtirilishi yoki resurslarning samarasiz yo'naltirilishi kabi institutsional nomuvofiqliklarning oldini olish imkonini beradi. Bunda institutsional muvofiqlik tushunchasi nafaqat tashkilotlarning o'zaro hamkorligini, balki moliyaviy oqimlarning yagona strategik maqsadlar asosida boshqarilishi, axborot almashinuvi va nazorat mexanizmlarining uyg'unligini ham qamrab oladi. Shuningdek, ijtimoiy himoya tizimida qaror qabul qilish vakolatlarining markaziy va hududiy boshqaruv darajalari o'rtasida oqilona taqsimlanishi moliyaviy resurslarni hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlariga mos ravishda yo'naltirish imkoniyatini kengaytiradi. Raqamli texnologiyalarning ijtimoiy boshqaruv tizimiga integratsiyalashuvi esa benefitsiarlarni aniqlash, ijtimoiy risklarni baholash, transfertlarni manzilli yo'naltirish va moliyaviy oqimlarni monitoring qilishning institutsional imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirmoqda. Natijada ijtimoiy himoya tizimining institutsional arxitekturasini moliyaviy resurslarning hajmidan mustaqil holda mavjud bo'ladigan tashkiliy hodisa emas, balki resurslarning samarali shakllanishi va taqsimlanishini belgilovchi fundamental omil sifatida qaralishi lozim.

Moliyaviy mexanizmning mazmuni ijtimoiy himoya tizimida resurslarni shakllantirish va ulardan foydalanishning iqtisodiy tamoyillari, usullari, instrumentlari hamda moliyaviy munosabatlar majmuasi orqali namoyon bo'ladi. Uning tarkibida davlat budjeti transfertlari, ijtimoiy sug'urta badallari, maqsadli jamg'armalar mablag'lari, mahalliy budjetlar resurslari, ish beruvchilar ishtiroki va boshqa qonuniy moliyalashtirish manbalarining o'zaro nisbatlari muhim o'rin egallaydi. Mazkur manbalarining haddan tashqari bir tomonlama shakllanishi ijtimoiy himoya tizimining fiskal barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi sababli moliyaviy resurslar bazasini diversifikatsiya qilish masalasi alohida ilmiy ahamiyatga ega. Xususan, ijtimoiy sug'urta tamoyillarining rivojlantirilishi ijtimoiy risklarni moliyaviy jihatdan taqsimlash, sug'urta badallari va ijtimoiy to'lovlar o'rtasidagi ekvivalentlikni mustahkamlash hamda uzoq muddatli moliyaviy majburiyatlarni qoplash imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin. Shu bilan birga, davlat tomonidan kafolatlanadigan ijtimoiy transfertlar va sug'urta mexanizmlariga asoslangan to'lovlarning o'zaro nisbatini optimallashtirish ijtimoiy adolat va moliyaviy barqarorlik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi. Moliyalashtirish manbalarining diversifikatsiyasi davlat moliyasiga tushadigan bosimni kamaytirish bilan bir qatorda, ijtimoiy risklarning turli institutsional subyektlar o'rtasida taqsimlanishini ta'minlab, tizimning tashqi iqtisodiy va fiskal shoklarga chidamliligini oshiradi. Shu jihatdan, ijtimoiy himoyaning moliyaviy mexanizmlarini takomillashtirish faqat qo'shimcha mablag'larni jalb qilish masalasi bilan chegaralanmasdan, mavjud resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, moliyaviy oqimlarning shaffofligini ta'minlash va institutsional javobgarlikni kuchaytirishni ham nazarda tutadi.

O'zbekiston iqtisodiyotida amalga oshirilayotgan institutsional islohotlar sharoitida ijtimoiy himoya tizimining boshqaruv va moliyalashtirish mexanizmlarini modernizatsiya qilish jarayoni davlatning ijtimoiy majburiyatlarini aniq belgilash, moliyaviy resurslarni manzilli

yo‘naltirish va ijtimoiy xizmatlarning natijadorligini oshirish masalalari bilan chambarchas bog‘lanmoqda. Ijtimoiy himoya sohasida yagona axborot makonini shakllantirish, aholining ehtiyojmandlik darajasini baholash va turli ijtimoiy xizmatlarni muvofiqlashtirish imkoniyatlarining kengayishi moliyaviy resurslarni taqsimlashda axborot asimmetriyasini qisqartirish uchun muhim shart-sharoit yaratmoqda. O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy himoya tizimining qamrovi so‘nggi yillarda izchil kengayib bormoqda. Milliy statistika qo‘mitasining rasmiy ma‘lumotlariga ko‘ra, pensiya va ijtimoiy nafaqa oluvchi shaxslar soni 2020-yildagi 4 029,4 ming kishidan 2025-yilda 5 236,7 ming kishiga yetgan bo‘lib, besh yil davomida mazkur kontingent qariyb 30 foizga kengaygan[3]. Mazkur dinamika ijtimoiy himoya tizimining aholini qamrab olish ko‘lami ortayotganini hamda davlatning ijtimoiy majburiyatlari hajmi bosqichma-bosqich kengayayotganini ko‘rsatadi. Biroq moliyaviy manbalar o‘rtasidagi optimal nisbatni shakllantirish, budjet va budjetdan tashqari resurslarning o‘zaro integratsiyasini kuchaytirish, hududiy darajadagi moliyaviy vakolatlarni aniqlashtirish hamda ijtimoiy dasturlar natijadorligini baholash mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb ilmiy masalalar sifatida saqlanib qolmoqda. Mazkur muammolarning mavjudligi ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy ta‘minotini faqat xarajatlar hajmini oshirish orqali emas, balki institutsional samaradorlik, resurslardan foydalanish unumdorligi va boshqaruv sifatini yaxshilash asosida takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, markaziy va mahalliy boshqaruv organlari o‘rtasida moliyaviy vakolatlar va javobgarliklarning muvozanatli taqsimlanishi hududiy ijtimoiy tafovutlarni kamaytirish hamda moliyaviy resurslarning hududiy ehtiyojlarga mosligini ta‘minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy boshqaruvida raqamlashtirish, natijadorlikka asoslangan budjetlashtirish, risklarni baholash va moliyaviy monitoring instrumentlaridan foydalanish esa resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishning institutsional asoslarini kuchaytirishi mumkin. Demak, O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy himoyani moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish davlat moliyasi imkoniyatlari, demografik tendensiyalar, mehnat bozori dinamikasi va ijtimoiy ehtiyojlarning o‘zgarishini yagona tizimli yondashuv asosida hisobga olishni talab etadi. Shu jihatdan, ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishning institutsional asoslari va moliyaviy mexanizmlarini tadqiq etish mazkur tizimning alohida elementlarini tavsiflash bilan cheklanib qolmasdan, ular o‘rtasidagi sababiy va funksional bog‘liqliklarni aniqlashni nazarda tutadi.

Adabiyotlar sharhi.

Ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishning institutsional asoslari va moliyaviy mexanizmlarini takomillashtirish masalalari zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda davlat moliyasi, ijtimoiy sug‘urta, kambag‘allikni qisqartirish, inson kapitalini rivojlantirish hamda fiskal barqarorlik konsepsiyalari kesishmasida tadqiq etilmoqda. Xususan, xalqaro tadqiqotlarda ijtimoiy himoyani moliyalashtirishning barqarorligi, moliyaviy resurslarni diversifikatsiya qilish, ijtimoiy transfertlarning manzilliligi va davlat hamda nodavlat institutlari o‘rtasidagi funksional vakolatlarni optimallashtirish masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan. Mazkur ilmiy izlanishlarda ijtimoiy himoya xarajatlarining hajmi bilan bir qatorda, ularning aholining real ijtimoiy ehtiyojlariga muvofiqligi, iqtisodiy sikllarga moslashuvchanligi va kambag‘allikni kamaytirishdagi natijadorligi asosiy baholash mezonlari sifatida qaralmoqda. Shuningdek, ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini oshirishda raqamlashtirish, ma‘lumotlarga asoslangan boshqaruv, manzilli transfertlar va natijadorlikka yo‘naltirilgan budjetlashtirish mexanizmlarining institutsional imkoniyatlari keng o‘rganilmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasiga bag‘ishlangan tadqiqotlarda esa moliyaviy resurslarning cheklanganligi, norasmiy bandlikning yuqori ulushi va fiskal salohiyatning yetarli darajada shakllanmaganligi ijtimoiy himoyaning universal qamrovini ta‘minlashga to‘sqinlik qiluvchi muhim omillar sifatida izohlanadi. O‘zbekiston sharoitidagi ilmiy tadqiqotlarda ham ijtimoiy nafaqalarni tayinlash va moliyalashtirish, pensiya ta‘minoti, kambag‘allikni qisqartirish, ijtimoiy xizmatlarni raqamlashtirish hamda aholining zaif qatlamlarini manzilli qo‘llab-quvvatlash masalalari tobora

kengroq tadqiq etilmoqda. Shu bilan birga, mavjud ilmiy yondashuvlarni umumlashtirish ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy mexanizmlarini alohida instrumentlar kesimida emas, balki moliyalashtirish manbalari, institutsional subyektlar, boshqaruv mexanizmlari va ijtimoiy natijadorlikni yagona tizim doirasida bog'lovchi kompleks model sifatida tadqiq etish zarurligini ko'rsatmoqda.

Cichon va hammualliflarning *Financing Social Protection* asarida ijtimoiy himoyani moliyalashtirishning iqtisodiy, fiskal, moliyaviy bozor va moliyaviy boshqaruv jihatlarini kompleks tarzda tadqiq etilib, muqobil moliyalashtirish siyosatlarini tanlashda davlatning fiskal imkoniyatlari bilan ijtimoiy majburiyatlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash masalasiga alohida e'tibor qaratiladi[4].

Bierbaum va Schmitt tadqiqotida universal ijtimoiy himoyani moliyalashtirishdagi mavjud tafovutlarni qisqartirish uchun ichki moliyaviy resurslarni safarbar etish, xalqaro qo'llab-quvvatlash va moliyalashtirish mexanizmlarini diversifikatsiya qilish zarurligi asoslanib, ijtimoiy himoya tizimidagi institutsional fragmentatsiya uning moliyaviy samaradorligiga ta'sir qiluvchi muhim omil sifatida baholanadi[5].

Mustafa, Nishat va Abro tomonidan amalga oshirilgan empirik tadqiqotda ijtimoiy himoya xarajatlari mamlakatlarning tarkibiy va institutsional xususiyatlari bilan bog'liqlikda tahlil qilinib, ijtimoiy himoya tizimining inqirozlarni boshqarish, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish uchun institutsional poydevor yaratishdagi roli asoslab berilgan[6].

Barrientosning tadqiqotlarida kambag'al va eng kambag'al aholi qatlamlarini himoya qilishda ijtimoiy transfertlar bilan bir qatorda jamg'arish, mikro-moliya va boshqa moliyaviy instrumentlardan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqilib, ijtimoiy himoyani moliyalashtirish masalasiga nafaqat davlat xarajatlari, balki moliyaviy institutlar va bozor mexanizmlarining ishtiroki nuqtayi nazaridan yondashish taklif etiladi[7].

S. Isaqovanning 2023-yilda amalga oshirgan ilmiy tadqiqotida pensiya ta'minoti aholining turli ijtimoiy qatlamlari manfaatlarini ta'minlashga xizmat qiluvchi ijtimoiy himoya tizimining muhim institutsional elementi sifatida tadqiq etilib, uning tashkiliy-iqtisodiy asoslari, moliyaviy ta'minoti va davlat tomonidan boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari yoritilgan[8]. Tadqiqotda pensiya tizimining barqaror faoliyat yuritishi moliyaviy resurslarning yetarliligi, pensiya majburiyatlarini bajarishning institutsional mexanizmlari hamda davlat moliyasi va ijtimoiy siyosat o'rtasidagi o'zaro muvofiqlik bilan chambarchas bog'liqligi asoslangan bo'lsa, mazkur yondashuv ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishni faqat pensiya to'lovlari doirasida emas, balki kengroq moliyaviy-institutsional tizim sifatida baholash imkonini beradi. D.Yax'yayevanning ilmiy tadqiqotida esa aholining moliyaviy bilim va ko'nikmalari ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning samaradorligiga ta'sir etuvchi omil sifatida ko'rib chiqilib, fuqarolarning moliyaviy qarorlar qabul qilish qobiliyati, o'z huquq va manfaatlarini himoya qilish imkoniyatlari hamda moliyaviy institutlardan foydalanish darajasi ijtimoiy himoya mexanizmlarining amaliy samaradorligi bilan bog'liqligi ko'rsatib beriladi[9].

Mazkur ilmiy yondashuvlarni umumlashtirish shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy barqarorligi moliyalashtirish manbalarining yetarliligi bilan bir qatorda, ularning institutsional jihatdan muvofiqlashtirilishi, resurslarni safarbar etish samaradorligi va moliyaviy boshqaruv sifatiga ham bevosita bog'liq bo'lib, bu holat milliy iqtisodiyot sharoitida davlat budjeti, ijtimoiy sug'urta, maqsadli jamg'armalar va boshqa moliyaviy manbalar o'rtasidagi funksional aloqalarni tadqiq etishni talab qiladi. Shu bilan birga, ko'rib chiqilgan tadqiqotlarda universal ijtimoiy himoyani moliyalashtirish, institutsional fragmentatsiyani kamaytirish va muqobil moliyaviy manbalarni shakllantirish masalalari keng yoritilgan bo'lsa-da, O'zbekiston sharoitida ijtimoiy himoyaning institutsional arxitekturasini, moliyalashtirish manbalari va boshqaruv mexanizmlarini yagona tizim sifatida baholash hamda ularning o'zaro muvofiqligini ta'minlashga qaratilgan kompleks yondashuvni ishlab chiqish mazkur tadqiqotning alohida ilmiy yo'nalishini shakllantiradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda milliy iqtisodiyotda ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishning institutsional asoslari va moliyaviy mexanizmlarini takomillashtirish masalalarini kompleks o'rganish maqsadida tizimli yondashuv, institutsional tahlil, qiyosiy tahlil, statistik tahlil va ilmiy abstraksiya usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini ijtimoiy himoya, ijtimoiy sug'urta, davlat moliyasi, pensiya ta'minoti va moliyaviy mexanizmlar bo'yicha shakllangan ilmiy qarashlar hamda xalqaro tashkilotlar va milliy statistik institutlarning rasmiy ma'lumotlari tashkil etdi. O'zbekistonda ijtimoiy himoyani moliyalashtirish jarayonining dinamikasini aniqlashda statistik ma'lumotlarni guruhlash, dinamik qatorlarni tahlil qilish, o'sish sur'atlarini hisoblash va nisbiy ko'rsatkichlarni taqqoslash usullaridan foydalanilib, bunda pensiya va ijtimoiy nafaqa oluvchilar sonining yillar kesimidagi o'zgarishi hamda ijtimoiy himoya xarajatlarining iqtisodiy salmog'i asosiy empirik ko'rsatkichlar sifatida qabul qilindi. Tadqiqot jarayonida institutsional va moliyaviy mexanizmlarning o'zaro bog'liqligi aniqlanib, moliyalashtirish manbalarining diversifikatsiyasi, mablag'larning manzilliligi, institutsional subyektlar o'rtasidagi muvofiqlik, raqamli axborot tizimlaridan foydalanish va uzoq muddatli fiskal barqarorlik mezonlari asosida mavjud tizimning samaradorligi baholandi hamda aniqlangan muammolar asosida ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar.

Ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishning institutsional asoslari va moliyaviy mexanizmlarini tahlil qilish, avvalo, ushbu tizimda shakllanadigan moliyaviy resurslarning manbalari, ularni taqsimlash tamoyillari va yakuniy ijtimoiy natijalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlashni talab etadi. Mazkur jarayonda davlat byudjeti, byudjetdan tashqari jamg'armalar, sug'urta badallari, ish beruvchilar va fuqarolarning moliyaviy ishtiroki hamda xalqaro moliyaviy resurslar o'zaro uyg'unlashgan holda ijtimoiy himoya xarajatlarining barqaror moliyaviy bazasini shakllantirishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini faqat ajratilgan mablag'lar hajmi bilan baholash yetarli bo'lmay, moliyaviy resurslarning maqsadli yo'naltirilishi, ehtiyojmand aholini aniqlash mexanizmlarining aniqligi, institutsional subyektlar o'rtasidagi vakolatlar taqsimoti va ko'rsatilayotgan xizmatlarning ijtimoiy natijadorligini kompleks baholash zarur. O'zbekiston amaliyotida pensiya va ijtimoiy nafaqa oluvchilar sonining so'nggi yillarda izchil ortib borayotgani hamda ijtimoiy himoya xarajatlarining iqtisodiyotdagi salmog'i sezilarli darajada shakllangani mazkur tizimning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, resurslarni samarali taqsimlash va institutsional muvofiqlikni kuchaytirish masalalarini yanada dolzarb etmoqda.

Ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirish tushunchasi aholini ijtimoiy xavflardan himoya qilishga qaratilgan pensiya, nafaqa, ijtimoiy yordam va xizmatlarni moliyaviy resurslar bilan ta'minlash jarayonini ifodalab, bunda mablag'larni shakllantirish, safarbar etish, taqsimlash va ulardan foydalanishning institutsional jihatlari o'zaro bir butun mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Institutsional asoslar esa ijtimoiy himoya sohasida davlat organlari, byudjetdan tashqari jamg'armalar, mahalliy hokimiyat organlari, ish beruvchilar, fuqarolar va boshqa subyektlarning vakolatlari, javobgarligi hamda ular o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarni tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy va tashkiliy mexanizmlar majmuini anglatadi. Moliyaviy mexanizm tushunchasi doirasida mablag'larni shakllantirish manbalari bilan bir qatorda ularni taqsimlash, qayta taqsimlash, ijtimoiy dasturlarga yo'naltirish va xarajatlar ustidan nazoratni amalga oshirish vositalari ham mujassamlashib, uning samaradorligi moliyaviy resurslarning yetarliligi va ulardan foydalanish natijadorligi orqali namoyon bo'ladi. Ijtimoiy himoyani moliyalashtirishning barqarorligi esa aholining mavjud va istiqboldagi ijtimoiy ehtiyojlarini qoplash imkonini beruvchi moliyaviy manbalarining uzluksizligi, davlatning fiskal salohiyati, sug'urta mexanizmlarining rivojlanganligi hamda iqtisodiy o'sish bilan ijtimoiy xarajatlar o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlash darajasini ifodalaydi. Institutsional muvofiqlik tushunchasi turli davlat va nodavlat

subyektlari tomonidan amalga oshiriladigan ijtimoiy dasturlar, moliyalashtirish kanallari va xizmat ko'rsatish jarayonlarining yagona maqsad hamda axborot almashinuvi asosida o'zaro uyg'unlashishini nazarda tutib, takroriy xarajatlar va boshqaruvdagi uzilishlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Moliyaviy mexanizmlarning yakuniy samaradorligi esa faqat ijtimoiy himoyaga yo'naltirilgan mablag'lar hajmi bilan emas, balki ushbu mablag'larning qamrov darajasini kengaytirishi, aholining real ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishi, kambag'allik va ijtimoiy zaiflikni kamaytirishi hamda uzoq muddatli fiskal barqarorlikka salbiy bosimni cheklashi bilan belgilanadi.

1-jadval

Ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishning institutsional va moliyaviy mexanizmlari[10]³⁵

Institutsional element	Moliyaviy manba	Moliyaviy mexanizm	Asosiy funksiyasi	Kutiladigan natija
Davlat byudjeti	Soliqlar va boshqa byudjet daromadlari	Byudjet transfertlari, nafaqalar va ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish	Ijtimoiy yordamning kafolatlangan qismini ta'minlash	Aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini qo'llab-quvvatlash
Byudjetdan tashqari jamg'armalar	Majburiy sug'urta badallari, ajratmalar	Pensiya va sug'urta to'lovlarini moliyalashtirish	Uzoq muddatli ijtimoiy majburiyatlarni moliyalashtirish	Pensiya tizimining moliyaviy barqarorligi
Ish beruvchilar	Ish haqi fondidan ajratmalar	Ijtimoiy sug'urta va bandlik dasturlariga badallar	Mehnat qiluvchi aholining ijtimoiy xavflarini qoplash	Ijtimoiy sug'urta qamrovining kengayishi
Fuqarolar	Sug'urta badallari va shaxsiy jamg'armalar	Majburiy va ixtiyoriy sug'urta, jamg'arish mexanizmlari	Shaxsiy ijtimoiy moliyaviy himoyani kuchaytirish	Davlat moliyasiga tushadigan yukning diversifikatsiyasi
Mahalliy boshqaruv organlari	Mahalliy byudjetlar	Manzilli yordam va hududiy dasturlar	Hududiy ijtimoiy ehtiyojlarni moliyalashtirish	Hududlar o'rtasidagi ijtimoiy tafovutlarni qisqartirish
Ijtimoiy xizmat ko'rsatish institutlari	Davlat va mahalliy mablag'lar	Ijtimoiy xizmatlar, subsidiyalor va yo'naltirilgan yordam	Ijtimoiy xizmatlarni manzilli yetkazish	Xizmatlarning manzilliligi va samaradorligini oshirish
Xalqaro moliya institutlari	Kreditlar, grantlar va texnik ko'mak	Loyihaviy moliyalashtirish va institutsional rivojlantirish	Tizimning infratuzilmasi va boshqaruvini modernizatsiya qilish	Ijtimoiy himoya tizimining institutsional salohiyatini oshirish
Raqamli axborot tizimlari	Davlat va institutsional resurslar	Yagona ma'lumotlar bazasi, elektron reyestr va avtomatlashtirilgan baholash	Naf oluvchilarni aniqlash va monitoring qilish	Mablag'larning manzilli va shaffof taqsimlanishi

Jadvaldan ko'rinadiki, ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy mexanizmi alohida moliyalashtirish manbalarining yig'indisi emas, balki davlat byudjeti, sug'urta badallari, ish beruvchilar mablag'lari, shaxsiy jamg'armalar va xalqaro resurslarni yagona institutsional tizimga

³⁵ Muallif tomonidan ijtimoiy himoyani moliyalashtirishning nazariy yondashuvlari asosida ishlab chiqilgan

birlashtiruvchi ko‘p kanalli moliyaviy arxitektura sifatida shakllanadi.

2-jadval

O‘zbekistonda pensiya va ijtimoiy nafaqa oluvchilar sonining dinamikasi [11]³⁶

Yil	Pensiya va ijtimoiy nafaqa oluvchilar, ming kishi	Yillik o‘sish, %	2020-yilga nisbatan o‘zgarish, %	10 000 aholiga, kishi*
2020	4 029,3	—	0,0	1 166,0
2021	4 253,1	5,55	5,55	1 205,8
2022	4 578,1	7,64	13,62	1 270,8
2023	4 827,3	5,44	19,80	1 311,8
2024	4 945,3	2,44	22,73	1 317,2
2025	5 236,7	5,89	29,97	—

*Izoh: * 10 000 aholiga hisoblangan ko‘rsatkich bo‘yicha Milliy statistika qo‘mitasining 2024-yilgacha bo‘lgan ma‘lumotlari keltirilgan.*

Mazkur statistik qator O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy yuklamasi va institutsional ahamiyati ortib borayotganini ko‘rsatadi, chunki 2020–2025-yillarda pensiya va ijtimoiy nafaqa oluvchilar soni qariyb 30 foizga ko‘paygan bo‘lib, bu holat moliyalashtirish manbalarining barqarorligi va xarajatlarni uzoq muddatli rejalashtirish mexanizmlariga bo‘lgan talabni kuchaytiradi. Shu bilan birga, 10 000 aholiga to‘g‘ri keladigan pensiya va nafaqa oluvchilar sonining 2020-yildagi 1 166,0 nafardan 2024-yilda 1 317,2 nafargacha ko‘tarilishi aholining ijtimoiy himoya tizimiga bog‘liq qismining nisbiy salmog‘i oshganini ko‘rsatib, moliyaviy resurslarni faqat miqdoriy kengaytirish emas, balki ularni manzilli va natijador taqsimlash zarurligini ham anglatadi.

Jahon Banki hisob-kitoblariga ko‘ra, O‘zbekistonda ijtimoiy himoyaga jami xarajatlari 2016-yildagi YAIMning 6,79 foizidan 2021-yilda 6,50 foizigacha o‘zgargan bo‘lib, ushbu tarkibda pensiya xarajatlari 2021-yilda 5,0 foiz, ijtimoiy xavfsizlik tarmoqlari 1,4 foiz, ijtimoiy parvarish xizmatlari 0,05 foiz va mehnat bozori dasturlari 0,06 foizni tashkil etgan [12]. Bu tarkibiy nisbatlar O‘zbekistonda ijtimoiy himoyani moliyalashtirishda pensiya majburiyatlari asosiy moliyaviy yukni shakllantirayotganini, shu bilan birga ijtimoiy yordam, parvarish va mehnat bozori dasturlarini moliyalashtirish ulushlarini kengaytirish orqali tizimning diversifikatsiyalangan va profilaktik modelini rivojlantirish imkoniyati mavjudligini ko‘rsatadi.

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, milliy iqtisodiyotda ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirish samaradorligi moliyaviy resurslarning hajmigina emas, balki ularni shakllantirish, taqsimlash va nazorat qilishning institutsional mexanizmlari qay darajada uyg‘un tashkil etilganiga ham bevosita bog‘liqdir. O‘zbekistonda pensiya va ijtimoiy nafaqa oluvchilar sonining 2020–2025-yillarda 4 029,3 ming kishidan 5 236,7 ming kishigacha, ya‘ni qariyb 30 foizga oshgani ijtimoiy majburiyatlarning kengayib borayotganini ko‘rsatib, ushbu tendensiya ijtimoiy himoya xarajatlarini uzoq muddatli prognozlash va barqaror moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish zaruratini kuchaytiradi. Ijtimoiy himoya xarajatlari tarkibida pensiya to‘lovlarining yuqori ulushni egallashi tizimning moliyaviy barqarorligi ko‘p jihatdan pensiya majburiyatlarini moliyalashtirish imkoniyatlariga bog‘lanib qolayotganini ko‘rsatganligi sababli, ijtimoiy yordam, ijtimoiy xizmatlar, bandlik va profilaktik dasturlarni moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantirish muhim strategik yo‘nalish sifatida namoyon bo‘ladi. Nazariy tahlil natijalari esa davlat byudjeti, ijtimoiy sug‘urta badallari, ish beruvchilar va fuqarolar mablag‘lari, mahalliy byudjetlar hamda xalqaro moliyaviy resurslarni yagona institutsional tizim doirasida muvofiqlashtirish moliyaviy yuklamani diversifikatsiya qilish va ijtimoiy himoya xizmatlarining manzilliligi oshirish imkonini berishini ko‘rsatadi. Shu sababli, milliy iqtisodiyot sharoitida ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishi moliyaviy resurslarni ko‘paytirish bilan bir qatorda raqamli ma‘lumotlar bazasiga asoslangan manzilli moliyalashtirish, institutsional subyektlar o‘rtasidagi vakolatlarni aniq chegaralash, xarajatlarning natijadorligini

³⁶ O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi SIAT ma‘lumotlari asosida muallif hisob-kitobi

baholash va uzoq muddatli fiskal barqarorlikni ta'minlovchi integratsiyalashgan moliyaviy mexanizmni shakllantirishdan iborat bo'lishi lozim.

Xulosa

Tadqiqot natijalari milliy iqtisodiyotda ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirish samaradorligi, avvalo, moliyaviy resurslarning yetarliligi bilan bir qatorda ularni shakllantirish, taqsimlash va nazorat qilishning institutsional mexanizmlari o'rtasidagi uyg'unlik darajasiga bog'liqligini ko'rsatdi. Ijtimoiy himoya xarajatlarining tarkibida pensiya va nafaqa to'lovlarining salmoqli o'rin egallashi aholining ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishda mazkur yo'nalishning ustuvorligini belgilasa-da, uzoq muddatli istiqbolda moliyaviy yuklamaning ortib borishi tizimning barqarorligini ta'minlash uchun qo'shimcha moliyalashtirish manbalarini izlashni taqozo etadi. Shu sababli, ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirishda faqat xarajatlar hajmini oshirishga emas, balki ajratilayotgan mablag'larning manzilliligi, natijadorligi va ijtimoiy-iqtisodiy samarasi o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlashga ustuvor ahamiyat berish maqsadga muvofiq.

Tadqiqotda aniqlangan asosiy muammolardan biri ijtimoiy himoya tizimida turli moliyaviy va institutsional subyektlarning faoliyati o'rtasidagi muvofiqlikni yanada kuchaytirish zarurati bilan bog'liqdir. Davlat byudjeti, byudjetdan tashqari jamg'armalar, ijtimoiy sug'urta mexanizmlari, mahalliy byudjetlar, ish beruvchilar va fuqarolar mablag'larini yagona moliyaviy arxitektura doirasida muvofiqlashtirish orqali ijtimoiy himoyani moliyalashtirishning ko'p manbali modelini shakllantirish mumkin. Bunday yondashuv bir tomondan davlat byudjetiga tushadigan bosimni nisbatan kamaytirsas, ikkinchi tomondan ijtimoiy xavflarni moliyalashtirish mas'uliyatini iqtisodiy subyektlar o'rtasida oqilona taqsimlash imkonini beradi. Shu jihatdan, ijtimoiy sug'urta va jamg'arib boriladigan mexanizmlarni bosqichma-bosqich takomillashtirish ijtimoiy himoya tizimining uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini mustahkamlovchi muhim omil sifatida qaralishi lozim.

Ijtimoiy himoya mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun raqamli texnologiyalar va yagona axborot infratuzilmasidan foydalanish ko'lamini kengaytirish ham muhim yo'nalish hisoblanadi. Ijtimoiy yordam oluvchilar to'g'risidagi ma'lumotlarni integratsiyalashgan axborot bazalarida shakllantirish, aholining daromadlari va ijtimoiy holatini muntazam monitoring qilish hamda ehtiyojmandlik darajasini avtomatlashtirilgan mezonlar asosida baholash moliyaviy resurslarning haqiqiy ehtiyojmand qatlamlarga yo'naltirilishini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, raqamli monitoring mexanizmlarini budjet mablag'larining harakatini kuzatish, ijtimoiy dasturlar natijadorligini baholash va takroriy yoki samarasiz xarajatlarni aniqlash tizimlari bilan integratsiyalash maqsadga muvofiq. Natijada ijtimoiy himoya tizimida shaffoflik, hisobdorlik va manzillilik tamoyillarining amaliy samaradorligini oshirish uchun institutsional sharoit yaratiladi.

Umuman olganda, milliy iqtisodiyotda ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishni takomillashtirishning ustuvor yo'nalishi moliyaviy resurslarni oddiy ko'paytirishdan ko'ra, mavjud resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish va institutsional subyektlar faoliyatini yagona tizim asosida muvofiqlashtirishga qaratilishi lozim. Shu maqsadda davlat byudjeti va ijtimoiy sug'urta mablag'lari bilan bir qatorda xususiy sektor ishtirokini kengaytirish, ixtiyoriy sug'urta va uzoq muddatli jamg'arish instrumentlarini rivojlantirish hamda xalqaro moliyaviy institutlarning resurslaridan institutsional modernizatsiya loyihalarida samarali foydalanish taklif etiladi. Taklif etilayotgan yondashuv ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash bilan birga, aholining ijtimoiy xizmatlar va moliyaviy himoya vositalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirib, davlat ijtimoiy siyosatining manzilliligi va natijadorligini oshirishga xizmat qiladi. Natijada ijtimoiy himoyani moliyalashtirishning institutsional asoslari va moliyaviy mexanizmlarini o'zaro integratsiyalashgan holda takomillashtirish milliy iqtisodiyotning ijtimoiy

barqarorligi, inson kapitalini rivojlantirish va inklyuziv iqtisodiy o'sishni ta'minlashning muhim sharti sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. International Labour Organization (ILO). World Social Protection Report 2024–26: Universal Social Protection for Climate Action and a Just Transition // International Labour Office. – Geneva: ILO, 2024. – p. 1–500.
2. Jahon Banki. State of Social Protection Report 2025: The 2 Billion-Person Challenge // World Bank. – Washington, DC: World Bank, 2025. – p. 1–180.
3. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Pensiya va ijtimoiy nafaqa oluvchi shaxslar soni // Statistika agentligi ma'lumotlar bazasi (SIAT). – Toshkent, 2026.
4. Cichon M. Financing social protection. – International Labour Organization, 2004. – T. 5.
5. Bierbaum M., Schmitt V. Investing more in universal social protection: Filling the financing gap through domestic resource mobilization and international support and coordination. – ILO Working Paper, 2022. – №. 44.
6. Mustafa A. R., Nishat M., Abro A. A. Social protection spending in context of structural and institutional performance: a global empirical analysis // Social Indicators Research. – 2022. – T. 163. – №. 2. – C. 875-899.
7. Barrientos A. Financing social protection // Social protection for the poor and poorest: Concepts, policies and politics. – London : Palgrave Macmillan UK, 2008. – C. 300-312.
8. Isaqova S. O'zbekistonda pensiya ta'minoti tizimini takomillashtirish // Journal of Fundamental Studies. – 2023. – T. 1. – №. 5. – C. 60-66.
9. Yax'yaeva D. Aholining moliyaviy savodxonligining ahamiyati va asosiy jihatlari // Nashrlar. – C. 293-295.
10. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi SIAT ma'lumotlari asosida muallif hisob-kitobi
11. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099143503032342898/pdf/P1731400b7033d022087b409217648dc35e.pdf>

